

Szirányi János

A Rádió és zenekara

Az európai zenetörténet sajátos teremtménye a szimfonikus zenekar. Úgy is, mint a majd félezer éves zenei fejlődés szüntelenül gazdagodó hangszköze és egyúttal ihlető ereje, de úgy is, mint minden alkotói korszak legmeghatározóbb letéteményese, megkerülhetetlen tükre. Az orgona uralkodó évszázadai után a 18. század derekától bizonyos, hogy a legegységesebb zenei megszólalás már megkerülhetetlenül a szimfonikus zenekaroké, rendre új és új távlatokat nyitva zenei műfajoknak, kifejezéseknek, az emberi lélek megannyi rezdülése megjelenítésének. Vannak (és értelemszerűen lesznek is) hatalmas alkotók, akik utolérhetetlen természetességgel és harmonikus könnyedséggel játszanak rajta, s vannak zsenik, akik vízióikat megjelenítve már-már szétfeszítik harmóniai, akusztikai, sőt technikai lehetőségeit is, hogy aztán később, újabb zenei ízléssel, tudással és előadói talentummal ismét csak a legtermészetesebb hangszernek hallhassuk a nagybetűs Zenekart. Mindenhol, mindenkor és minden műfajban. S mert ebbe a sodró és rohamosan bővülő egyetemes zenei kultúrába, mint valami vízvázalasztó lépett be a 20. század elején a rádiózás technikai, de még inkább határtalan távlatokat nyitó szellemi világa – a zenekari fejlődés útjai is visszavonhatatlanul vettek új irányt. Mert tagadhatatlan tény, hogy a hangrögzítés és hangtovábbítás találmánya alapjaiban rengette meg a zenei világot, végérvényesen beépült egész rendszerébe, legbensőbb lelkébe. Mindent megváltoztatott, ami zene és ember, előadó-művészet és társadalom sok ezer éves kapcsolatában addig rejtőzött: a megismételhetőség, a visszajátszás megszüntette a zenei előadás egyszerűségének eladdig mitikus legendáját, örök nyomot hagyott a művészi tudás minden rezdülésén, miközben szinte felfoghatatlan méretűvé tágította a muzsika hallgatásának, megismerhetőségének határait. A rádió intézmények Európa-szerte pillanatok alatt váltak a legnagyobb zenei fogyasztókká, s egyúttal – szükség- és értelemszerűen – megkerülhetetlen „zenegyártó” alkotó műhelyekké.

A rádiózás és zene szimbiózisa máig szétválaszthatatlan, önálló zenei szakmaiságával éppúgy, mint tartalomhordozó képességével, közvetítő erejével. Szinte nincs is olyan rádióprogram, amely mondanivalóját, szolgáltatásait ne valamilyen, jól kiválasztott, megcélzott hallgatóságának „kedves” zenei folyamonn juttatná el. A rádiózás azonban, amellet hogy mérhetetlen „étvágyával” valóságos zenei piacot generált, nemcsak beépült nemzetének, társadalmának zenei közéletébe, hanem egyenesen legfőbb és megkerülhetetlen zenei intézményévé is nemesült. Egyaránt vált a legnagyobb koncertpódiummá, a legjelentősebb mecénássá, a zenekari kultúra sajátos kiterjesztőjévé és nem utolsó sorban a zenei ismeretterjesztés leghatásosabb fórumává. Ezt bizonyítja közel százéves története, és – hitem szerint – máig ez jelenti a média közszolgálati létezésének egyik, ha nem éppen legfőbb ismérvét. Így talán megbocsátható, ha a magyar rádiózenekar megszüle-

tésének és magasra ívelő fejlődésének (sőt jelenlegi, oly méltatlannak látszó) történetét e rendíthetetlen „elfogultsággal” szemlélem és próbálom felvázolni.

Előzmények

Önálló rádiózenekarunk megalapításának dátuma (1943 ősz) majd két évtizeddel későbbre esik, mint a fejlettebb nyugat-európai rádiók zenekari legtöbbször születési napja, másfelől viszont Budapest szinte mindegyik rádiót megelőzte zenekar-közvetítési programjaival. Puskás Tivadar zseniális találmánya ugyanis, a Telefonhírmondó, már 1893 februárjában megszólalt, s a Millennium évétől kezdve, amikor már közel hatezer előfizetővel rendelkezett, esténként rendszeresen adott élő közvetítéseket az Magyar királyi Operaházból. Később közvetlen kapcsolatot építettek ki az új Zeneakadémiával, a Nemzeti és a Király Színházakkal, s nem utolsósorban jó néhány budapesti kávéházzal, étteremmel – rendszeresen közvetítve teljes operafelvonásokat, filharmonikus hangversenyeket vagy éppen katona- és cigányzenekari programokat. A vételi hálózatok rohamos fejlődésének köszönhetően Magyarországon szinte elsőként ismerkedhetett meg a hallgatóság az élő zenei, legtöbbször zenekari hangverseny-közvetítések élményével. S bár a Telefonhírmondó szolgáltatásának még a 30-as évek derekán is közel tízezer előfizetője volt, 1925-től az „éter” rádiózás itthon is átvette a vezető média szerepét.

A Magyar Rádióban 1925. december 1-jén, este nyolc órakor, a méltató ünnepi beszédek után követően csendült fel az első stúdióhangverseny – kis kamarazenei összeállítás a magyar zene évszázadaiból, régi daloktól Bartók *Allegro Barbaro*jáig. A heti 50 órányi adásidő már ekkor is főként élő zenei adásokból állt, hol a Rákóczi úti kis stúdióból, hol pedig – a rohamosan kiépített vonalakon – a főváros és az ország egyre több helyszínéről. Csak adalékként: 1926. március 3-án már Bartók Béla is szólóestet adott a stúdióban, míg az első „gramofon adás” március 13-án hangzott el. Májusban – igaz nagyon bezúfolódva – egy 34 tagú zenekar tolmácsolta Kacsóh Pongrác *János vitéz*ét, amit pár nappal később Mozart *Színigazgató*jának komplett stúdió-előadása követte, alig egy esztendő múltán pedig nagyszabású zenekari Beethoven-émlékestet rendezett a Rádió a Zeneakadémián és az Operaházban – ekkor már Dohnányi Ernő vezényletével.

1935-ben, a Rádió alapításának 10. évfordulóján tovább érett a saját zenekar szükségességének a gondolata – elkészült a pompás akusztikájú zenekari stúdió, a 6-os (tervezője a későbbi Nobel-díjas Békésy György), rögvest otthont adva az Operaház zenekarának, elsőként Rajter Lajos vezényletével. Szeptemberben aztán a Nemzetközi Liszt-év nyitányaként Budapestre figyelt a világ: a Magyar Rádió Európa-hangversenyét a kontinens és Amerika majd mindegyik jelentős rádióállomása egyenes adásban közvetítette. A zenekart Dohnányi vezényelte, közreműködött Báthy Anna és Bartók Béla – a műsorban felcsendült a *Tasso*, a *Haláltánc*, majd dalok következtek, végül a *XIV. Magyar rapszódia* zárta az estet.

Döntő jelentőségű, hogy nagyszerű muzsikusok irányították a zenei programokat: elsőként Kern Aurél, majd 1931-től Dohnányi Ernő – megnyerve a hazai előadóművészi élet színe-javát, és bemutatva a magyar zene romantikus alkotásait éppúgy, mint az új hangját kereső fiatal zeneszerző nemzedék legfrissebb termését. Szinte valószínűtlenül nagy a mindennapi élő adásokban pár esztendő alatt foglalkoztatott muzsikusok száma, a legjelentősebb művészekről a szórakoztató zenei műfajok képviselőiig, szimfonikus zenekarainktól, hivatásos kórusainktól és öntevékeny dalárdáinktól a legkülönfélébb kama-

raegyütteseken át a divatos szalonzenekarokig. Így az Operaház 66 tagja mellett fellépett közel 120 magánénekes, 90 zongoraművész – köztük a legelismertebbek (pl. Bartók, Dohnányi, Stefániai Imre, Kentner Lajos, Kabos Ilonka, Székely Arnold) éppúgy, mint a jövő tehetségei (Farnadi Edit, Fischer Annie, Földes Andor, Ungár Imre) –, közel hetven hegedűművész, több mint húsz csellista, tucatnyi vonósnegyes, kamarazenei együttes, valamint a legkülönbözőbb hangszerek szólistái. Mindemellett óriásivá nőtt a napi műsorok saját „zenekar-igénye”, amit 1936-tól jórészt a tipikusan rádióra szakosodott, minden zenei műfajban otthonosan mozgó, remekül képzett (és jó kottaolvasó!) muzsikusból álló Szalonzenekar volt hivatott ellátni, leggyakrabban Bertha István és Polgár Tibor vezetésével. Egyre növekvő létszámban – a harmincas évek végén már kb. 30 főből állt az állandó tagság –, nagyobb műveknél persze sok külső kisegítővel.

Az első alapítás

Ennek a kiváló zenekari magnak felnötté, azaz igazi – akkor 70 fős – rádiózenekarrá válásához a végső lökést Dohnányi Ernő kezdeményezése adta meg 1943 őszén. A magyar zenekultúra legmagasabb színvonalú képviselőjének szándékával – megszerezve a kormányzati döntéshozók támogatását is – „zenekar alapító” hangverseny-sorozatot indított útjára a Városi Színházban (akkor a Magyar Művelődés Háza), immár a *Rádióélet* (a Magyar Rádió hivatalos műsorújsága) tanúsága szerint is Rádiózenekar néven. Az első hangverseny közvetítése 1943. október 7-én 19 óra 05 perckor kezdődött. Dohnányi Ernő vezényelt, zongorán Károlyi Gyula működött közre. A program Liszt: *Les Preludes*, Chopin: *f-moll zongoraverseny*, Dohnányi: *Szimfonikus percek*, végül Csajkovszkij: *V. szimfónia*. Az újság következő száma már képes beszámolóban méltatta a hangverseny és a zenekar alapítás jelentőségét, a képeken pedig láthatók a zenekar tagjai (közülük többen a háború után is vezető muzsikusi maradtak az együttesnek), Dohnányi ünnepelése, de az is, hogy a bemutatkozót jelenlétével megtisztelte – családjával együtt – Horthy kormányzó is. Dohnányi nem kis meglepetéssel nyilatkozta, hogy a zenekari muzsikusból közel két évtizedes kiváló együttműködése beérett. *„Életre kel a rádió egy régi terve és nagy sikerre hivatott újítása is. Ünnepi külsőségek között, a forró siker jegyében zajlott le a Rádiózenekar nyilvános bemutatkozása.”* Ezzel véglegessé vált, hogy azt a szerteágazó és meghatározó zenei feladatot, amely a Rádió hivatása és kötelessége – beleértve a napi hangversenyeket, az új művek bemutatóit és a harmincas évek végén már elkezdődött hangfelvételi megörökítéseket – immár saját zenekarral tudja ellátni.

A sorozat második koncertjére november 11-én került sor – ekkor Sergio Failoni vezényelt és a világhírű hegedűművész, Martzy Johanna lépett fel. A program lélegzetelállítóan monumentális: Weber *Oberon nyitányát* Beethoven *Hegedűversenye* követte, majd szünet után Richard Strauss *Don Juanja* és Muszorgszkij *Egy kiállítás képeinek* Ravel hangszerelte ciklusa csendült fel, jelezve, hogy nem csak megszületett az új zenekar, de máris képes a legnehezebb zenei feladatok megoldására. A folytatásba azonban beleszólt a történelem. A história 1943 karácsonyán még feljegyzett a zenekarról egy nagyszabású könnyűzenei programot Bertha István, Friedl Frigyes és Vincze Ottó vezényletével, de ezt követően, a '44-es német megszállás miatt már elmaradtak a további fellépések. Mindenesetre – a műsorújság tanúsága szerint – ettől kezdve a Szalonzenekart végleg felváltotta, és gyökeret eresztett a Rádiózenekar elnevezés. A háború zaja viszont egy időre elnyomta a rádiózene hangját, a műsorokban a politika vált uralkodóvá. A zenekar

újrakezdésére jó egy esztendő t kellett várni, hogy aztán fényesen ívelő pályája majd méltón igazolja az alapítók előrettekintő szándékát.

Az újrakezdés

Még javában folytak a harcok a főváros felszabadításáért, amikor 1945. január 25-én a Budapesti Nemzeti Bizottság az alábbi utasítást adta ki: „... ezennel meghatalmazzuk dr. Ortutay Gyulát, hogy a rádió s a Magyar Távíratí Iroda vezetését haladéktalanul átvegye, ott a szükséges munkákat elvégeztesse.” A demokratikus újrakezdés lelkesültsége magával ragadta a zenei élet színe-javát is. A Zenei Osztály új vezetője, Lajtha László Ferencsik Jánost és Polgár Tibort kérte fel a zenekar újrászervezésére, de a romeltakarító és újrakezdő munkából – többek között – máris olyan muzsikuskiválóságok vették ki részüket, mint Tátrai Vilmos, Lehel György, Vásárhelyi Zoltán vagy a fiatal hazai zenetudomány jeles „ismeretterjesztői” közül Szabolcsi Bence, Molnár Antal, Bartha Dénes és Várnai Péter.

A Rádió 1945. május 1-jén délben szólalt meg újra: „A demokratikus Magyarország szíve szólal meg a magyar rádió hangjában. Az első igazán szabad május 1-jei ünnepen újból beléptünk a felszabadult Európa nagy kultúrközösségébe.” – mondta Csorba János, Budapest polgármestere. Az emelkedett hangulatot az új Rádiózenekar, Ferencsik János karmesteri intésére, a *Himnusz* és Beethoven *III. Leonóra nyitányának* emlékezetes eljátszásával tette teljessé. Ettől a pillanattól kezdve fergeteges évek, évtizedek következtek a rádió zenei szárnyalásában, a zeneközvetítő és ismeretterjesztő munkában éppúgy, mint zenekarának, s rövidesen életre hívott többi zenei együttesének életében. A vezetés egyértelműen állt ki a zenekar alapvetően fontos, sokoldalú és nélkülözhetetlen rádiós szerepvállalása mellett, pontosan kijelölve legfőbb funkcióit is a műfaji sokoldalúságtól a fiatal muzsikusk felkarolásáig, vagy éppen az új magyar zene bemutatásától a zeneirodalom remekeinek magas színvonalú interpretálásáig. S a heti 2-3 (!) élő zenekari megszólalás mellett elkezdődtek a nagyléptékű rádiós stúdiófelvételek is, a rádió zenei archívumának felépítése.

Már az első esztendők megmutatták, hogy a zenekar páratlanul sokszínű repertoárjában milyen óriási szerep jut az új magyar zene megjelenítésének, és azt, hogy milyen gazdag is ez a Bartók és Kodály utáni zeneszerző generáció jelentős tehetségeiben. Csak ízelítőtől néhányan az új vagy éppen újra „felfedezett” szerzőkből: Lajtha László, Szervánszky Endre, Járdányi Pál, Weiner Leó, Kadosa Pál, Ránki György, Jemnitz Sándor, Kósa György vagy a valóságos muzsikusk-polihisztor, Polgár Tibor. Már 1946-tól káprázatos a bemutatkozó vendégkarmesterek és szólisták: Fricsay Ferenc, Lukács Miklós, Somogyi László, Bródy Tamás, Komor Vilmos, Kórodi András; a szólisták közül: Böszörményi Nagy Béla, Kentner Lajos, Gertler Endre, Serly Tibor, vagy Zathureczky Ede. De pompás volt az énekesek választéka is, Báthy Anna, Orosz Júlia, Rösler Endre és Székely Mihály a legkülönbözőbb oratórium- és operakonzerteken szinte mindennapos vendégei lettek a zenekarnak. És – amíg lehetett – jöttek a külföldi művészek is, elsőként említve az Operaházunkhoz szerződött Otto Klemperert, de hallhatta a közönség a zenekar élén Constantin Silvestri, Arthur Bliss, Stockholmból Garaguly Károly fellépését. 1947-ben Ferencsik vezényletével Böszörményi Nagy Béla Magyarországon is bemutatta Bartók *III. zongoraversenyét*, de akkortájt a klasszikusk mellett még bőven lehetett játszani a mikrofon előtt Bruckner, Mahler, Sztravinszkij, sőt Gershwin műveit.

Új együttesek

Az 1948-as politikai „fordulat éve” a Rádiót sem hagyta érintetlenül, elkezdődtek az önkényes tisztogatások, letiltások, átrendeződések (már '47-ben Lajtha Lászlót Kókai Rezső váltotta a Zenei Osztály élén), miközben a lendületes, új zenei együtteseket alapító „lelkessültség” tovább folytatódott. Egy esztendővel később a remek részfűvós Zsoldos-fivérek, Ernő és Imre vezetésével – az egykori Szalonzenekarra emlékeztetően – útjára indult a Táncczenekar, ezt követve Rácz Zsiga és a még alig 25 esztendőes Lakatos Sándor prímások 12 taggal létrehozták a Rádió Népi zenekarát, majd 1950-ben Székely Endre és Heltay László irányításával megalakult az ország első professzionális nagykórusa, a Rádióénekkar. (Unikális történetként: az intézmény művészegyütteseinek sorában – kiszolgálva az egyre kelendőbb rádiószínházi produkciókat – Láthatatlan Színház néven még egy rövid életű saját színtársulatot is alapított!) De az évtized fordulóján voltak változások a zenekar belső életében is: Tátrai Vilmost Ney Tibor és Ország Tivadar váltották a koncertmesteri székben, a vezető karnagy pedig – Ferencsik Jánost és Polgár Tibort követően – 1951-től Somogyi László lett.

Az egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a hazai zenei élet újraszerveződésében rádiós funkcióikon túlmutatóan is meghatározó szerepet kaptak és játszottak ezek az együttesek. Kialakult az ország egyenrangúan kezelt, de eltérő típusú feladatokat teljesítő, egymást mintegy kiegészítő három „első osztályú” szimfonikus zenekarának státusza – az Állami Hangversenyzzenekar, az Operaház (s hozzá csatlakozóan a Budapesti Filharmoniai Társaság) zenekara, valamint a Rádiózenekar. A magyar kórushagyományokból táplálkozó, de jószerivel öntevékeny szerveződésű Budapesti Kórus mellett itthon is megszületett az első magasan képzett, hivatásos oratórium-kórus. S nagy átjárhatóságuk okán – a Rádiózenekar tagjai szinte minden zenei stílusban otthonosan mozogtak – csak a Rádión belül vált lehetségessé a könnyedebb zenei műfajok – operett, szimfonikus könnyűzene, szórakoztató- és táncczene, jazz, népi zene stb. – bármely változatának igényesen „mikrofonképes” megszólaltatása.

Az ötvenes évek

Az évtized végén aztán, egyre erősödő szovjet zenei befolyás mellett, érlelődött egy súlyos művészetpolitikai fordulat is. Annak rossz és jó oldalával együtt. A zsdanovi szocialista-realista elképzelések durva szelektálást, cenzúrát és alkotói igazodást eredményeztek, különösen az új zene, formalistának bélyegzett repertoárjában – megritkítva még az orosz-szovjet nagyjainak, Prokofjev és Sosztakovics műveit is. Ugyanakkor nagyszerű szólistáik – pl. Ojsztrah, Oborin, majd Richter – bemutatkozása ihlető élményt nyújtottak nemcsak a hallgatóság, hanem a muzsikusok számára is. A személyi kultuszt dicsőítő „kötelező” kantátákon és a szimplifikált stílusú, szocialista divertimento-zenén túl azonban a zenekar számára ezek az évek is a szakmai „erőgyűjtést” és zenei gazdagodást jelentették. Többek között ekkor jött vezényelni Anoszov, Rossi, Abendroth és Ancerl, jeles ősbemutatói voltak Ránki Györgynek, Szabó Ferencnek, Szervánszky Endrének és 1952-ben revelációként hatóan a fiatal Sugár Rezső, Hunyadi évfordulóra komponált, nagyszabású *Hősi énekének*. 1951-től – immár kilépve a 6-os stúdióból – rendszeressé váltak a zeneakadémiai fellépések, '52-ben pedig lengyelországi meghívásra lezajlott az első külföldi turné is. Ekkor Somogyi László mellett már alkalmanként Lehel György is dirigálta az együttest. (Ő '47 óta vett részt a Rádió zenei munkájában éveken, mint zenei

főszerkesztő.) Egyértelművé vált, hogy a „stúdiózenekarnak” egyben kiemelkedő tudású „koncertzenekarrá” is kell válnia, hiszen a közönség előtti szakmai megmérettetés mindenkor elételő ereje a zeneművészetnek.

S egy sajátos érdekesség: ez idő tájt a zenekar amolyan „próba-hangszerként” részt vett a Zeneakadémia fiatal karmesterjelöltjeinek vizsgáin – hogy csak megemlítsük Borbély Gyula, Kertész István, Kulka János vagy éppen Szalatsy István és Vavrinecz Béla sikeres bemutatkozását. Aztán '54-ben jött Richter a felejthetetlen Csajkovszkij-tolmácsolásával (vezényelt Komor Vilmos), majd egy évre rá a Bartók-évforduló, végre szabad utat adva legnagyobb alkotásai – pl. a *Cantata Profana*, *A csodálatos mandarin*, *III. zongoraverseny* (ezúttal Fischer Annie tolmácsolásában) – újrafelfedezésének. 1956 zenekari élete is fontos zenei emlékezések, Mozart és Liszt művészetének rádiós megünneplése köré szerveződött – jól bizonyítva, hogy milyen nagy szakmai erő is rejlik abban, hogy a rádiózás egyszerre képes integrálni értékközvetítő, ismeretterjesztő és élő zenei lehetőségeit.

Ezek az évek eredményeztek még egy fontos zenei együttes-alapítást. Felváltva a Rádió gyermekkori feladatait addig – Kodály által is nagyra értékelt színvonalon – ellátó Andor Ilona vezette, de mégis csak külsős iskolai kórust, két fiatal karvezető, Botka Valéria és Csányi László, teljessé téve zenei együtteseinek körét, 1954-55 fordulóján életre hívták a Rádió Gyermekkórusát.

A zenekar „harmadik” korszaka

E vázlatos áttekintésnek nem feladata részletezni és értékelni azokat a politikai eseményeket, amelyek 1956-ban megrázkódtatták a Rádió életét is. Mindaz a tudatos és nagymértékben „zenepárti” szerveződési fejlődés, ami az intézményen belül az 1957-es újrakezdéstől végbement, szinte évtizedekre kijelölte a zenekar fejlődésének magasra ívelő pályáját. A Rádió mindenkor legfelső vezetése, rádió-szakmai érdekből és zene-politikai meggyőződésből egyaránt, a zenei igazgatás hitével és elkötelezettségével támogatva zenei együtteseinek a lehetőségei szerint legmagasabb szintű működtetését. Az újjáalakult Zenei Osztály néhány esztendő alatt főosztállyá növekedve (vezetője Faludi Rezső), szakmai szerkesztőségei mellett nagy önállósággal (titkársággal és nemzetközi kapcsolatokat építő szakemberekkel) rendelkező szervezeteként irányította zenekarnak irodáját (vezetője Vermes István). Az énekkar és gyermekkórus munkáját – talán személyi adottságok okán is – közvetlenebb főosztályi irányításban vezették. Azonban a hangverseny, turné és felvételi terveket mindvégig egységes szerkesztőségi rendben készítették és valósították meg. Somogyi László a forradalom után elhagyta az országot, így '57-ben előbb Bródy Tamás, majd ('89-ben bekövetkezett haláláig) Lehel György lett a zenekar vezető karmestere (1964-től igazgató karnagya). Miután a zenekarnak ezekről az éveiről Boros Attila kitűnő könyvében (*Muzsika és mikrofon*, Zeneműkiadó, Budapest, 1985) szinte minden fontos történést elolvashatunk, a továbbiakban itt már csak néhány kiragadott, véleményem szerint jellemzően meghatározó jelentőségű tényre hívom fel a figyelmet.

1958 tavaszán lezajlott az együttes első nyugat-európai – Párizs, Brüsszel (Világkiállítás) – turnéja, Lehel György és a vendégként társuló Lukács Miklós számára is emlékezetes sikerrel. (Lajtha: *VII. szimfónia*, Bartók: *Két kép*, *Concerto*, *III. zongoraverseny*, *A kékszakállú herceg vára*). A Rádiózenekar következő éveinek munkássága egyben a

magyar zeneszerzés története is: nagy tehetségű szerzők esetenként korszakos jelentőségű alkotásainak sora. Önkényesen válogatva: Szokolay Sándor: *A tűz márciusa*, *Hegedűverseny*; Szöllősy András: *Concerto*; Maros Rudolf: *Öt zenekari darab*; Petrovics Emil: *C'est la guerre*, *Lysistraté*; Lendvay Kamilló: *Hegedűverseny*; Durkó Zsolt: *B-A-C-H epizódok*, *Halotti beszéd*. A későbbi évekből – csak példaként: Balassa Sándor: *Kassák requiem*; Decsényi János: *Öt Csontváry-kép*; Vajda János: *Barabbás*. Megállás nélkül következtek a külföldi turnék, Európa szinte valamennyi országában, az USA-ban három alkalommal, de éppúgy visszatérően Kelet-Ázsiában, Japánban, vagy Dél-Amerikában – szerte az egész világon. Az impresszáriók javaslatára (sajnos?) Budapest Symphony Orchestra néven bevezetett zenekar nemcsak hogy rendre valóságos nemzeti sikereket aratott, hanem bemutatóival mindannyiszor szinte jószolgálati követként öregbítette a magyar zeneszerzés hírét is. Sok zeneszerzőnk éppen a Rádiózenekar jóvoltából tudott nemzetközi elismertséget szerezni. Ugyanakkor megszámlálhatatlan a jeles vendégkarmesterek, szólisták, énekesek sora, akik – gyakran ismétlő rendszerességgel – felléptek a zenekarral. Nem túlzás állítani, hogy az együttes hívására – ezekben az időkben a hátrókat még nagyon is korlátozó vasfüggöny ellenére – a világ zenei élvonalának szinte minden jelentős művésze megfordult Budapesten (csak a karmesterek közül megemlítve Stokowskit, Abbadót, Barbirollit, Gardellit, Kletzkít vagy Charles Münch-t).

A '70-es évek derekától a zenekar egyre jelentősebb helyet kért magának a hazai koncertéletben, megszokott zeneakadémiai bérleti hangversenyein túl intenzíven keresve a saját rendezési, megjelenési lehetőségeit (Csepeli Munkásotthon, Magyar Nemzeti Galéria, Olasz Kultúrintézet, majd Budapest Kongresszusi Központ, Művészetek Palotája). Nem titkolható, hogy ezt a „küzdelmet” jórészt a kényszer szülte – a Magyar Rádió (talán Európában egyedüliként!) a mai napig nem sikerült felépítenie korszerű, a közönség befogadására is alkalmas nagyzenei stúdiót.

Végül még valami, ami maradandóan, mintegy a magyar zene krónikájaként fémjelzi a zenekar útját: a sok ezernyi rádiófelvétel és több mint száz lemezfelvétel. Az a nemzeti zenei archívum, amelyet nem lehet eléggé megbecsülni, s amelyre a kortársaknak, de az utódoknak is a legnagyobb féltéssel és értékkel kötelező vigyázniuk.

Utóhangok

A nyolcvanas évek végétől a zenekar irányítási és szakmai útján is – időnként hektikusan – jelentős változások történtek. A rendszerváltás évei – beleértve a „médiaháború” küzdelmeit, a médiatörvény megalkotását, a közmédiumok új státuszának és működésének életbe lépését, s az egész plurális rendszer kialakulását – máig tartóan változtatták meg a rádiózás irányítási rendszerét, szervezetét, gazdasági lehetőségeit és egész közszolgálati filozófiáját. Ebben a folyamatban – úgy tűnik – jelentősen sérült, sőt bizonytalanná vált a zenei együttesek intézményi helyzete.

Lehel György utódlása – Ligeti András igazgató karnagyi kinevezése – egybe esett több rendszerváltó történéssel és következménnyel. Az Országos Filharmónia, a Nemzetközi Koncertiroda és a Hungaroton majdnem-megszűnései okán az önálló hangversenyrendezés mellett az együttesek külföldi menedzselését is saját kézbe kellett venni, miközben folyamatosan csökkentek a lemezkiadási és stúdió felvételi felkérések. Fogyni látszottak a Rádió belüli elkötelezettségek is, '93 elejére belső vezetői viták is rontották az együttesek szakmai és lelki állapotát. A kudarcokból végül Vásáry Tamás főzeneigazgatói

megnyerésével sikerült kirántani a muzsikus testületeket. Strausz Kálmán kórusvezetői és Thész Gabriella önálló gyermekkórus irányítói kinevezésével – néhány esztendőre – mindhárom együttes szakmai fejlődése töretlenül folytatódhatott. Miközben, kiváltképp a részvénytársasági működés és finanszírozás következményeként jól látszottak az előjelek, a média közszolgálati értelmezésének lényeges megváltozása. Eleinte csak az hangzott el, hogy nincs elég pénz az együttesek működtetésére, aztán az is, hogy a közrádió nem lehet „jótékonykodó” mecénás (pl. a magyar zeneszerzés „eltartója”), végül, hogy a zenei együttesek léte tulajdonképpen idegen a rádiózás alapfeladataitól.

A pénzügyi források hiányát a '90-es évek végétől még részben lehetett pótolni az Országgyűlés célzott költségvetési támogatásával, de ez ma már nem akadályozhatja meg azt a szakmai és fenntartói folyamatot, amelynek eredményeként megszűnt az ország legjelentősebb oratóriumkórusa (a leépítések eredményeképpen ugyanis a korábban közel 70 tagú Rádióénekkar ma már csak negyvenvalahány főt számlál), a zenekar fellépései pedig többségükben már csak szakmailag értékelhetetlen üzleti vállalások. Az intézmény vezetése mintha nem hinne a média zenei közszolgálatának jelentőségében, a Rádióknak a magyar zenei élet egészében betöltött hivatásában és kötelezettségeiben, de legfőképp a zenei értékteremtés semmivel nem pótolható fontosságában. Persze valóban igaz, és tudni lehet: magas szellemi értéket teremtő zenei együtteseket tisztán üzleti alapon fenntartani – bár a források és támogatások rendszere nagyon különböző lehet – eddig még talán sehol a világon nem sikerült. Ugyanakkor, amíg egy-egy zenekar, énekkar vagy éppen gyermekkórus szakmailag és erkölcsileg, sőt egész létében igen rövid idő alatt leépíthető, addig nemzeti értékeink majdani újraalapítása és felépítése évtizedek szakmai küzdelmét és befektetői szándékát igényli. Talán a Magyar Rádió esetében is érdemes lenne még újragondolni.

Csavar a szerkezetben

Beszélgetés Bánóczki Tibor animációs filmrendezővel

Bánóczki Tibor 1977-ben született Sárospatakon. A tokaji Tokaji Ferenc Gimnázium és Szakközépiskola elvégzése után a Magyar Iparművészeti Főiskola és a londoni National Film and Television School animáció szakán szerzett egyetemi diplomát. Számos ösztöndíjat nyert itthon és külföldön. Eddig közel tíz animációs filmet és egy nagyjátékfilmet rendezett. Animációs rövidfilmjei a legrangosabb nemzetközi filmfesztiválok rendszeres résztvevői, meghívottjai és díjazottjai. Tejfogak (*Milk Teeth*) című diplomamunkája 2007-ben megnyerte a zsűri különdíját az Annecy Nemzetközi Animációs Filmfesztiválon, a nagydíjat az Ottawai Nemzetközi Animációs Filmfesztiválon, díjat nyert és vetítették többek között Karlovy Varyban, Clermont-Ferrandban, Stuttgartban, Szöulban, Sanghajban és Sydneyben.

Osztálytársak voltunk a tanítóképző gyakorló általános iskolájában. Hova kerültél Patakról, és mikor döntötted el, hogy animációs filmrendező leszel?

A tokaji gimnáziumba mentem biológia tagozatra. Az volt a szerencsém, hogy akkoriban költözött oda egy fiatal szobrász házaspár, akik az iskolánkba is eljöttek, hogy felkutassák a tehetségeket. Veres Gyula Alpár és felesége, Csirpák Viktória védőszárnya alatt kezdtem el komolyabban rajzolni. Veres Gyula Alpár készítette Tokajban a II. Rákóczi Ferenc szobrot és a sárospataki II. világháborús emlékművet. Igazi mester-tanítvány kapcsolat alakult ki közöttünk. Hozzájuk mentem iskola után, náluk töltöttem szünideim nagy részét. Harmadikos koromban már tudtam, hogy az Iparművészeti Főiskolára szeretnék menni animáció szakra. Láttam ugyanis egy híres, 1987-ben készült kanadai animációs filmet, *Az ember, aki fákat ültetett*. Úgymond ez a film nyitotta fel a szemem, és tárta ki előttem az animációs filmek világát. Animációból nem voltam képzett, a gimnázium után nem vettem fel rögtön a főiskolára. Elmentem egy animációs rajzoló képző tanfolyamra a Pannónia Filmstúdióba. Ott Richly Zsolt tanított. Ő készítette többek között a *Háry Jánost* és a *Kockásfülű nyulat*. A tanfolyam elvégzése után tovább foglalkozott velem, majd kihúzóként, később animátorként dolgoztam az *Árgyélus királyfi*ban, amelyet épp akkor rendezett. Ezután felvettek az Iparművészeti Főiskolára, ahol animációs filmrendezést tanultam.

Közben más műfajokkal is kísérleteztél.

Igen. Érdekelt az írás. Az esztétika tanárom, Miltényi Tibor biztatására elkezdtem forgatókönyvet, novellát, drámát írni. A főiskolán közeli barátságba kerültem egy évfolyamtár-

sammal, Csáki Lászlóval, aki filmrendező, festő, grafikus. Hirtelen felindulásból rendeztünk egy játékfilmet, hogy kipróbáljuk magunkat egy hosszabb lélegzetvételű műfajban. Először egy animációs nagyjátékfilmet akartunk rendezni, de ehhez nem éreztük magunkat elég felkészültnek. Úgy döntöttünk, hogy élő szereplőkkel keverjük az animációt. Szirtes János tanárunk a magyar képzőművészet egyik emblematikus performere és festőművésze segítségével olyan művészekkel, esztétákkal kerültünk kapcsolatba, mint feLugossy László vagy Antal István Jufusz. Nem volt sok pénzünk, de a baráti társaságunk közreműködésével kijártuk a filmkészítés iskoláját *Az ifjúság megnyugtat* című film rendezése közben.

Bár első animációs filmjeidnek, a Holtágban-nak és a Tripper Fiúknak különböző a technikája, mégis mintha hasonló témát járnál körbe velük. Jól gondolom, hogy ez az elhagyott kisvárosi, kihalt, vidéki világ zempléni emlékekből épült?

Másodéves koromban a Magyar Mozgóképek Közalapítványtól nyertem pénzt, hogy elkészítsem első önálló animációs filmemet, a *Holtágban*t, amely egy festői animációs film. Sokáig készült, minden kockáját külön festettem. A bodrogkeresztúri vasútállomás szerepel benne. Az ember mindig arról ír, amit ismer. Érdekeltek a szürreális, nem gyerekeknek való, morbid, kemény történetek. Az animáció technikája csak eszköz. Elsősorban a téma foglalkoztat, közben kísérletezem, milyen vizuális nyelven tudom ezt jól kifejezni. A *Holtágban*-ban az volt az érdekes, fel tudom-e dobni a színes, posztimpresszionista világot egy, a Monet, Degas, Pissarro képektől teljesen idegen érzéssel, hogyan működik az életigenlő táj és benne egy örült jellem kontrasztja? A zempléni táj, hangulat volt a kiinduló pont. Egy fikciós dokumentumfilmet akartam készíteni, mintha egy valós ember beszélne. Később, hogy a film készítésének háttérét kicsit kiszínez-

Tripper Fiúk

zem, azt mondtam, ő a nagyapám. Bár ez nem igaz, a világon mindenütt elhitték, s a film így még többet adott a nézőknek. A nagyapám mozdonyvezető volt, a motívum innen ered, de a történet maga teljes egészében fikció. A film készítése idején sokat írtam, a szöveg is ekkor született. Cserhalmi György mondja a monológot, az ő hangja, színészi alakítása sokat ad a filmhez. Közben azt is megtanultam, hogyan hozható egyensúlyba az irodalmi szöveg és a kép. A filmet a Pannónia Filmstúdióban készítettem, számos fesztiválon megfordult, s bár diákkoromban készítettem, nem diákműként vetítették. A *Holtágban* után nemcsak játékfilmmel kísérleteztem, de kipróbáltam egy sokkal alkalmazottabb műfajt, a televíziós sorozatot is. Készítettem egy pilotfilmet, amely egy sorozat bevezető része, és megjeleníti a sorozat koncepcióját, amire a megrendelő igent mond vagy nemet. A *Tripper Fiúk* három srácról szól, akik egy Patak nagyságú, kelet-európai, ipari kisvárosban élnek, ahol már semmi sem működik. Szeretnének alakítani egy rockzenekart, de igazán a kisvárosi élethelyzetük a lényeges. Ez a film fejesugrás volt a televíziós animáció mélyvízébe. Egyedi rövidfilmeknél, ha megvan a szükséges pénz, a saját magad ura vagy, nem kell mások ízlését kiszolgálni. Ha jó a film, sorra vetítik a fesztiválok, szereti a fesztiválközönség, ha nem jó, eltűnik nyomtalanul. A tévés műfaj sokkal kötöttebb, több a szabály, nagyobb a stáb. A *Tripper Fiúk* is arra volt jó, hogy megtanuljak sok olyan dolgot, amit az Iparművészetin nem lehetett. Nem szerettem volna gyerekfilmet készíteni, de kiderült, hogy erre a fajta, felnőtteknek, kamaszoknak szóló animációs filmre nincs kereslet. Bár van néhány sikeres, fiataloknak szóló sorozat, a *Simpson család* és a *South Park* inkább kivétel, mint példa. A *Tripper Fiúk*kal diplomáztam Magyarországon.

Az Iparművészeti elvégzése után Londonba mentél, mi motiválta ezt?

Az Iparművészeti nem filmes iskola, ott a vizuális képzésen van a hangsúly. Szerettem volna jobban elmélyíteni filmes ismereteimet. Azért választottam a londoni National Film and Television Schoolt, mert láttam néhány ott készült diplomamunkát, ami nagyon tetszett. Itt igazán nem az számított, ki mennyire tud rajzolni, hanem az, hogy hogyan tudsz elmesélni egy történetet, összerakni két jelenetet, együtt dolgozni a vágóval, operatőrrel, hangmérnökkel, dízlettervezővel.

Milyen volt a felvételi?

A világ minden tájáról jelentkeznek ide. Egy filmes portfóliót kellett beküldeni. Ennek alapján tíz embert hívnak be a második fordulóra, amely hét napos intenzív vizsga. A hét végén a tízből hat embert választanak ki. Nagyon összekovácsolódtunk, nehéz volt négy társunktól megválni. Az évfolyamon hatan voltunk animációs filmrendezők. A két éves MA képzésen minden osztályban hatan vannak: hat animációs rendező, hat dokumentumfilm rendező, hat filmrendező, hat operatőr, hat vágó, hat hangmérnök, hat producer, hat dízlettervező és három zeneszerző. Mindez azért, hogy amikor a második éven elkezdjük a diplomamunka készítését, összeálljon egy csapat. Az animációs filmrendezők között volt még egy budapesti fiú, a többiek spanyolok és angolok voltak.

A diplomamunkád, a Tejfogak is ilyen nemzetközi csapatban készült?

Igen. Az operatőr spanyol volt, a producerem, akivel azóta is együtt dolgozom, angol, a hang designer dél-afrikai, a vágó dán, a zeneszerző új-zélandi. A film alapötlete az enyém, a forgatókönyvet ketten írtuk a producerrel, s persze én rendeztem.

Ezzel elindult a nemzetközi karriered, hiszen a Tejfogak rengeteg fesztiválon vett részt, és rangos díjakat nyert.

Nagyon jó fesztivál körutat futott be, több nemzetközi díjat nyertem vele, még mindig sok helyen vetítik, pedig már három éve befejeztem. Talán azért, mert különleges film az animáció világában, kilóg a sorból. Távol áll tőlem a gegek humoros világa, ahol egy tündi-bündi figura valami vicceset csinál. A *Tejfogak* olyan, mintha egy natúr film lenne, csak a technikája animáció. Persze van más ilyen jellegű animációs film is, de nem ez a jellemző. Ez egy lassú film, úgymondhatnám, van egy tipikus kelet-európai hangulata. A történet elmesélés Tarr Béla vagy Tarkovszkij filmjeihez hasonló, amely nagyon távol áll a mai gyors vágásokkal dolgozó animációktól. Rengeteget építke a hangulatra. Nemcsak a történet érdekel, hanem az is, hogy mi zajlik egy szereplő belsejében, és hogyan tudok egy helyszínnek olyan atmoszférát adni, hogy az külön szereplővé váljon. Elhagyott, lepusztult gyárak tűnnek fel a filmjeimben, ez biztosan valami bizarr szerelem. A *Tejfogak* alapötlete is onnan ered, hogy imádtam a nagyapám kukoricásában lenni. A kukoricás egy matematikai pontossággal alkotott, mégis természeti alakzat. Ha a közepén állsz, úgy érzed, elvesztél, holott körülötted mindenféle utak vannak. Ennek a helynek a hangulata izgatott, ez a szürreális tér volt a kiindulópont, amely köré írtuk a történetet.

Meséj a nemzetközi filmfesztiválokról!

A világban sok filmfesztivál van. Ezeknek van rangsora, ami nem biztos, hogy mindig minőségi szempont alapján állítódik fel. A filmeket különböző ízlésű emberek véleményezik. Van egyfajta hierarchia abban is, hova küldöm először a filmet. A nagy fesztiválok sokat adnak arra, hogy ott legyen a film világpremiere. Ha beválasztanak egy filmet a versenyprogramba, a fesztiválon más fesztiválok programigazgatói is látják. Ha tetszik a film az embereknek, valószínű, hogy máshová is meghívják majd. Mivel mi az egyik leg-rangosabb animációs filmfesztiválon, az Annecy Nemzetközi Animációs Filmfesztiválon nyertünk a *Tejfogakkal*, innentől kezdve elindult egy lavina. Nevezni sem kellett mindig, mert nagyon sok helyre automatikusan hívták, hívják. Idén májusban például a 17. Sydney Biennálén vetítették Ausztráliában. A díjazásra nem lehet felkészülni, vagy nyersz, vagy nem. Az animációs filmfesztiválokban az a jó, hogy annyifajta filmet vetítenek, hogy nézőként biztos találsz a tetszésednek valót. Ha egy fesztiválon vagyok, igyekszem minél több filmet megnézni, hiszen a rövidfilmekhez nehéz máshol hozzájutni.

Kik néznek rövidfilmeket, s hogyan lehet ezeket megtalálni?

Az internet sokat segít a rövidfilmek megismertetésében. Jó, hogy vannak olyan csatornák, ahol könnyen és ingyen lehet filmeket nézni. Persze kérdéses, van-e olyan hatása

egy bélyeg méretben látott filmnek, mintha a moziban néznéd. Sokan támadják a rövidfilmfesztiválokat azért, mert az ott vetített filmeket csak egy kiválasztott réteg látja. Ha a te városodban van a fesztivál, beülhetsz érdeklődőként, de egyébként csak a fesztiválról-fesztiválra utazó, szakmai közönség látja a filmeket. Néhány magyarországi moziban a játékfilmek előtt vetítenek rövidfilmeket, de ez más országokban még kevésbé jellemző. A nyugati országokban viszont kezdik kiadni dvd-n a rangos rövidfilmfesztiválok díjnyertes filmjeit. Azonban ezeknek sincs széles közönsége. A Magyar Televízió is hajnali kettő és három óra között vetít néha rövidfilmeket.

Míg a normál filmeseknél a rövidfilm általában csak belépő a játékfilmek készítéséhez, az animációs filmrendezők esetében más a helyzet. Te szeretnél nagyjátékfilmet rendezni?

Már el is kezdődött egy tervezési folyamat. A *Tejfogak* producerével közösen tavaly megvettük egy amerikai regény forgatókönyv írásának és filmkészítésének a jogait. Upton Sinclair *A dzsungel* című regénye Magyarországon biztosan kevésbé ismert. Ha valaki jártas a filmek világában, Sinclair neve ismerős lehet, mert az ő regénye alapján készült 2007-ben *A vérző olaj*, amely Daniel Day-Lewis-nak a legjobb színészi alakításért Oscar-díjat szerzett. *A dzsungel* egy litván bevándorló családról szól az 1900-as évek elején, akik a világ legnagyobb mészárszékében dolgoznak Chicagóban. A tényfeltáró regény 1906 és 1908 között nagy port kavart az USA-ban, hiszen keményen támadta az akkori élelmiszeripart és az abban dolgozó munkások szociális helyzetét. A történet ma is erős és ugyanolyan aktuálisnak tűnik, mint száz évvel ezelőtt. Mi ebből szeretnénk egy felnőtteknek szóló animációs nagyjátékfilmet készíteni.

Hogyan zajlik a film előkészítésének a folyamata?

A producer feladata, hogy megtalálja a film finanszírozásának módját, az enyém a művészi előkészítés. Ez párhuzamosan fut, együtt dolgozunk. Elkészült a *treatment*, amely a film koncepcióját írja le és a forgatókönyv egy része. Mindezt közösen megbeszéltük, látványterveket készítettünk. Ő közben befektetőket, filmes cégeket, szervezeteket keres. Ez a folyamat tarthat egy fél évig vagy akár évekig, attól függ, milyen gyorsan jutunk a szükséges pénzhez. Ha ezen a fázison túljutottunk, akkor egy újabb előkészítési szakasz következik. Manapság a filmfinanszírozás rendszere is átalakulóban van. A válság miatt nehezebben lehet nagy költségvetésű, független, kísérletező filmet készíteni. Bár születnek felnőtteknek készülő animációs nagyjátékfilmek, például ilyen volt a *Persepolis* vagy a *Libanoni keringő*, szerintem ez még mindig egy felfedezetlen terület. Nagy kihívás ma, a hollywoodi recepttől eltérően, valami más, ugyanakkor jó animációs játékfilmet készíteni.

*A filmkészítés csapatjáték, s úgy látszik, te szereted ezt, hiszen a pároddal közösen is van egy érdekes alkotói együttműködésed, a *Domestic Infelicity*.*

Alkotótársam, Szabó Sarolta fotográfia szakon végzett a Magyar Iparművészeti Főiskolán, majd a londoni Royal College of Art-ban. Eleinte nem dolgoztunk együtt, külön utakon jártunk. Aztán gondolkozni kezdtünk, milyen jó lenne közösen is létrehozni valamit.

Mivel az animáció nagyon munkaigényes, ezen a területen nem ritka a párok együttműködése. A *Domestic Infelicity* olyan alkotócsoporthoz tartozok, amelyben kettőnk ízlése, elképzelései ötvöződnek, és mind a kettőnk kreativitása megmutatkozik. Mindig lesznek olyan munkák, amit külön jegyzünk, de ha közösen rendezünk egy filmet vagy fotót, annak a *Domestic Infelicity* az alkotója. Most éppen egy animációs rövidfilmet készítünk közösen. Az Annecy Fesztiválon ugyanis tavaly a *„La Conquête”* (A hódítás) című rövidfilmünk forgatókönyve megnyerte a Canal+ díját, és mellénk állt egy nagy francia filmstúdió, a Folimage, amely összeszedte a még hiányzó összeget a film költségvetéséhez. Márciustól tíz hónapig Franciaországban leszünk, hogy elkészítsük. Ez egy fotómontázs film, pixillációval készül. Blue box előtt lefényképezzük, szaggatottan mozgó, reális figurák mozgulatsorát játsszuk le egymás után, amit majd egy montázsháttérbe teszünk.

A tavaly bemutatott Sleep című videoklipetek is hasonló technikával készültek? Hogyan találtatok egymásra Ethavval, az énekesssel?

Különleges volt a találkozás. A londoni iskola, ahova jártam, a diplomavetítésekre minden évben kiad egy katalógust az odajáró diákokról és filmjeikről. Egy éjjel valaki a londoni metrón felejtette ezt a katalógust. Ethav megtalálta, hazavitte és átnézte. A *Tejfogak* vagy talán az, amit életrajzként magamról írtam a katalógusban, megtetszett neki. Megkérte, s mondta, hogy szeretne egy videoklipet. Ő fiatal, indiai-iráni származású énekes lány, aki már régóta Londonban él. Meghallgattuk a zenéjét, amely azonnal megragadott minket. Sokat beszélgettünk, megmutattuk, miket készítettünk a *Domestic Infelicity* név alatt. Szabad kezet kaptunk, és szabad időnkben csináltunk neki egy videoklipet, amit a *British Animation Awards* beavagolt a legjobb animációs zenei videó kategóriába. Azóta már több nemzetközi animációs filmfesztivál versenyprogramjába is bekerült.

A díjakkal pénzjutalom is jár? Miből éltek?

Rügyek jégben

Néha igen, néha nem. Vannak olyan neves díjak, amelyekhez nem jár pénzjutalom. Reklámokat készítünk, sokat pályázunk. Angliában elég sok animációs reklám készül. Nemrég a Red Bull megbízásából készítettünk animációs filmet, de az inkább művészeti projekt volt, mint reklám, mert a Red Bull szabad kezet adott az alkotóknak. Most fejeztem be egy új, magyar filmet az Inforg Stúdió gyártásában, az a címe, hogy *Rügyek jégben*.

Akkor ezek szerint nem szakadt meg a kapcsolatod a magyar filmesekkel?

Nem, butaság lenne felégetni a hidakat magam mögött. Persze nagy különbség van abban, ahogyan itthon vagy ahogy kinn készülnek a filmek. Magyarországon mindig a rendező van a piramis tetején, külföldön viszont a producer. Külföldön a rendező egy csavar a szerkezetben, s a film mindenkié, aki dolgozik benne. Egy film „nemzeti hovatartozását” az határozza meg, hogy honnan kaptak rá az alkotók pénzt, és mivel ezt sokszor nehéz egyetlen országból összeszedni, sok a koprodukció. Attól még, hogy egy rendező magyar származású, a filmje nem lesz magyar. A diplomamunkám angol filmként fut, a most készülöben levő rövidfilmünk francia film lesz. Sajnos nem tudom irányítani, hogy a jövőben Magyarországhoz mennyi közülük lesz a filmjeimnek. Természetesen szívesen készítek Magyarországnak magyar filmet, de mivel egyre nehezebb az itthoni filmgyártás helyzete, én pedig egyre kevesebb időt töltök itt, ez évről-évre nehezebbnek tűnik. Tudom, hogy a film, mint művészeti forma fontos a mai magyar kultúra meghatározásában, mégsem érzem hűtlenségnek, hogy más országban, más országnak készítek filmeket. A mai világban az lenne furcsa, ha valaki azért utasítana vissza egy francia meghívást, mert csak magyar filmeket akar készíteni. A külföldi stúdiók kutatják a tehetségeket, akik önmaguknak és persze a stúdió országának termelik a babérokat. A kultúrához pénz kell, jó, ha van egy olyan réteg, aki igényli és meg tudja fizetni. Mindenütt küzdeni kell, de a világ nyitott, oda kell menni, ahol lehetőséget adnak, legyen ez akár Franciaország, Románia vagy az Egyesült Államok.

Angliában éltek. Hova tartozónak érzed magad?

Magyarországnak a huszadik század eleji és az ötvenhat utáni emigráció miatt furcsa kapcsolata van azokkal, akik elhagyták az országukat. Minden nap olvassuk a hazai híreket, követjük az itthoni közéleti eseményeket, de nem vagyunk itt, így tulajdonképpen virtuális a kapcsolatunk az anyaországgal. Persze ugyanígy olvassuk az angol sajtót is, és igyekszünk a londoni kulturális életnek is része lenni. A londoni magyaroknak nincs olyan összetartó közössége, mint a lengyeleknek, az indiaiaknak, spanyoloknak vagy az olaszoknak. A Magyar Kulturális Központ szervez különböző eseményeket, az idei nyári magyar filmfesztiválon a *Holtágban*-t is levetítik, de mi magyarok nem alkotunk zárványt. Persze a statisztikák szerint más kelet-európai országokból érkezőkhöz képest kevesen is vagyunk.

Hogyan látod, büszkék vagyunk itthon a külföldön sikereket elérő magyarokra?

A kérdésnek két oldala van. Egyrészt mivel Magyarország kicsi ország, állandóan azért küzd, hogy felkerüljön a világtérképre. Nem hiszem, hogy erre a bizonyos térképre felke-

rülünk csak azért, mert valaki rendez egy jó filmet vagy rövidfilmet. Nem gondolom, hogy nagyobb szeretettel gondolnék Ausztriára, mert a kedvenc filmem osztrák, vagy Magyarországra, mint országra, melegebb szívvel gondolnak a külföldiek, csak azért, mert ismerik Puskás nevét. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne terjeszteném a magyar kultúrát kinn, s ne mutatnék, ajánlanék filmeket, művészeket a barátaimnak, ha azokat különleges tehetségeknek tartom. Másrésztől viszont a magyarok cinikusak, ami egyrészt jó, néha viszont sok. Mindig megkérdőjelezünk mindent és mindenkit. Szeretjük és büszkék vagyunk a hőseinkre, de azért szívesen döntögetjük a szobraikat. Például Magyarországon rengeteg támadás érte Tarr Bélát, pedig, amikor egy new york-i filmes körben meghallották, hogy magyar vagyok, rögtön a *Sátántangó* jutott az emberek eszébe. Nagy-Britannia úgy tűnik, jobban megbecsüli a tehetségeit.

Mennyire tartjuk számon itthon a te eredményeidet?

Az animációs filmek nincsenek benne a köztudatban. Egy Oscar-díj vagy Oscar-díjra jelölés felhívhatja rájuk a figyelmet, de az, hogy Ottawában nyertem, nem mond sokat egy átlagembernek. A *Tejfogak*, amivel eddig a legnagyobb sikereket értem el, angol film, nem baj, ha nem ettől hangos a magyar sajtó. Ezek kicsiny filmek, nem a világ igazán fontos dolgai.

Az őszinteség és személyesség mennyire feltétele a művészetnek? A Sleep című videoklipetek nagyon intim.

Az őszinteség és az önátadás biztosan fontos. A *Sleep* intimitása a zenéből adódik, ez jól passzolt ahhoz a koncepcióhoz, amit a *Domestic Infelicity* alkotócsoport képviselni akar. A *Domestic Infelicity* régimódi amerikai kifejezés, amely azt jelenti: otthoni boldogtalanság. Michael Lesy *Wisconsin Death Trip* című albumában találtunk rá, amely az amerikai Wisconsin államban, a 20. század elején történt furcsa balesetek, öngyilkosságok, bűnesetek dokumentumgyűjteménye. Ezt a kifejezést gyakran használták az esetekről tudósító újságcikkekben. Mivel egy pár vagyunk, úgy gondoltuk, művészi szempontból erre sok mindent építhetünk. Tulajdonképpen beléptünk egy fikcióba, amely köré teremtettünk egy világot. A honlapunk és a készülő munkáink ebbe a világba hívják a közönséget. A valóság és a fikció egybemosásával játszunk. Vicces, amikor meglepődnek az emberek, ha nem az általunk teremtett karakterek ruháiban látnak minket.

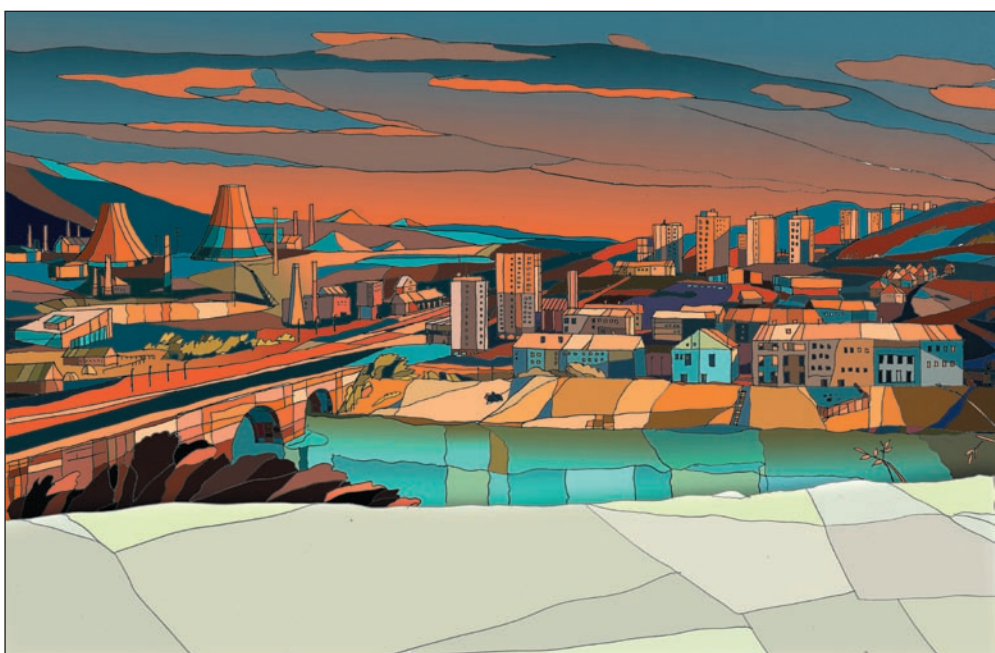
Szerinted mi a feladata a művészeknek és a művészetnek?

Ahhoz, hogy a művészet feladatát meghatározzuk, először is a művészet fogalmát kellene tisztáznunk. Ez viszont lehetetlen, hiszen mást jelent a művészet nekem, és mást mondjuk a szomszédomnak. Mint ilyen a művészet definiálhatatlan, s ezért nem hiszem, hogy konkrét feladata lehetne. Személy szerint úgy érzem magam, mint egy bűvész a színpadon. Időről-időre előrántok valamit a kalapomból, majd várom a közönség reakcióját. Van, aki megdöbben, van, aki nem vesz róla tudomást, van, akinek tetszik, és tapsolni kezd. És ez így van jól.

(Az interjút készítette: Földy Krisztina Lilla)

Tejfogak

Tripper Fiúk

Tripper Fiúk

Rügyek jégben

Rügyek jégben

Domestic Infelicity

Domestic Infelicity

Tejfogak

Takács Béla

A felügyelő megdicsőülése

Tévedések elkerülése végett sietek kijelenteni: a szóban forgó felügyelő, akinek az életéről és a halálát követő megdicsőüléséről szeretnék írni, semmiféle kapcsolatban nem állt a bűnüldöző szervekkel. Elhunytát nem „gyilkos golyó” okozta, holmi elvetemült betörőikkel, rablókkal folytatott harcban. Életének hetven esztendeje alatt soha nem találkozott szűrő, vágó, öldöklő eszközt akár támadó, akár önvédelemből használó emberekkel, nem katonáskodott, így a háborúban sem vett részt, de a cím mégis megillette, mert nyugalmazott MÁV felügyelő volt. Abból következően, hogy a túlságosan is zsúfolt szövegű, ám-bár fennkölt hangú gyászjelentés, amely a felügyelő halálát tudtul adta, 41 éves hűséges szolgálatról tesz említést, amit a MÁV-nál eltöltött, erről a 41 évről beszélek.

Mit rejteget ez a több mint negyven esztendő? Kétségtelen hűséget! Hiszen ha arra gondolok, hogy négy évtizedet el lehet tölteni egy hajdúsági kisvárosi vasútállomás árufeladási pénztárának szűkre szabott helyiségében, ez valóban hűség. A felügyelő jó nevű és nagy múltú családból származott, tehetsége azonban az érettségi után csak a MÁV-ig futotta, ami persze nem jelenti az általam nagyra becsült – ahogy mondani szokták – az ország érhálózatát biztosító állami nagyvállalat személyi összetételének bírálatát. Tudom, milyen karriernek számított az 1930-as években a szerény, de biztos megélhetést, fokozatosan növekvő fix fizetést, majd nyugdíjat juttató vasútnál állást kapni, az egyenruhát felöltöni, akár csak egy váltóórnek vagy bakternek. Emlékezetemben fennmaradt a sláger is: „teheti, mert vasúti, / magyar állam fizeti”.

A felügyelő tehát – bár nem ezzel a ranggal kezdte hűséges pályafutását – biztos révbe ért az élet viharos tengerén. Kapott egy kis hivatali helyiséget, benne asztalt, széket, vas-kályhát, szekrényt, fogast és egy fémből készült – évre, hónapra, napra beállítható – bélyegzőt, amellyel a fuvarleveleket hitelesítette. Cégjelzésű papíron kívül indigóra nem volt szüksége, mert a bizonylatokat a MÁV úgy nyomtatta, hogy ezek hátlapját fekete színű és tapadó festék borította. A felügyelőt egyáltalán nem érdekelte a MÁV által szállítandó tárgy, élőállat, mert ezek mérlegelése tőle függetlenül, az árufeladásnál történt. Ő csak a megállapított szállítási díj pontos, a megfelelő rubrikába való beírásával törődött. Arra sem fordított különösebb figyelmet, hogy ki vette igénybe a vasút teherfuvarozási tevékenységét, mert a szállítási díjat fizető személy arcából alig látott valamit a 20x30 cm-es ablakocskán, ahol a felek a pénzt befizették, a bizonylatot átvették, a finnyásabbak úgy fogva a papírt, hogy a fekete maszat ne kenje össze a kezüket. A felügyelő egykedvűen – meg kell azonban mondanom – kalligrafikus, ugyanakkor jól olvasható írással töltötte ki a szállítóleveleket, és akkor sem jött volna izgalomba, ha – teszem azt – olyan szállítólevelet nyújt be valaki, amely szerint feladták a helyi vasútállomáson Attila koporsóját. Nyugodt, kiegyensúlyozott, jámbor ember volt. Hivatalát, kis szobácskáját munka közben

csak akkor hagyta el, ha a természetes szükség a jobb esetben csak ammónia szagú nyilvános klozetre kényszerítette.

Egyébként pontosan tizenkét órakeres becsukta az ablakocskáját, majd a szobáját – ezt különös gonddal, mert a fuvardíjjal délután számolt el, páncélszekerény pedig nem volt a szobában. Aztán nyugodt és kimért léptekkel elindult haza, hogy megebédeljen. Lakása kissé távol esett az állomástól, viszont ez azzal az előnnyel járt, hogy – egészségét ápolandó – sétát tehetett, oda-vissza. Egy óra múlva újra a helyén ült, felelőssége teljes tudatában: átvette a szállítóleveleket, a táblázat alapján kiszámította a fuvardíjat, az összeget megszámlolta, ha kellett visszaadott, a bizonylatot lepecsételte, aláírta, a lyukon kidugta az „arctalan” ügyfélnek és várta az öt órát, amikor ismét bezárta az árupénztárt, majd miután a napi bevétellel elszámolt, a jól végzett munka érzésével hazaindult.

Magával a helyiséggel, már ti. az árupénztárral a felügyelőnek különösebb gondja nem volt. Télen – enyhe széngázzal vegyes, de határozottan – meleg levegő vágta mellbe a lyuk előtt álló ügyfelet, nyáron pedig az évek óta olajozott padló avas szaga. A fűtést, kenést természetesen nem ő végezte. Az árupénztár vezetője az esztendő múlásával előbbre jutott a ranglétrán, tehát a szentet egy alacsonyabb beosztású vasúti dolgozó hozta a szobáckába, ő gyűjtött be már korán reggel, hordta ki a salakot, sepergetett. Ablakot azonban soha nem kellett tisztítani, mert a lyukon kívüli egyéb nyílászárók előrelátóan piszkosszürkére voltak mázolva, vagy az ablakszemeket különféle felhívások, hirdetések takarták, ennél fogva a szobáckában a nap túlnyomó időszakában égett a villany. Beszélgetésre, netán magasabb szintű véleménycserére eleve nem kerülhetett sor, mert a felügyelő a negyvenegy esztendő alatt – szintén állandóan – egyedül ült a szobáckájában. A forgalomtól függően hol több, hol kevesebb szállítólevelet töltött ki, írt alá, pecsételt le, egyébként pedig ült, várta a legközelebbi ügyfélre, nem gondolt semmire, munkaidőben, illetve ügyfél híján nem olvasott újságot, Pengős Regényt, klasszikusokat, nem fejtett rejtvényt: ült, emésztett, élt, szolgálta a vasutat hűséggel.

Országunk-világunk eseményeiről mégis tudomást szerzett a felügyelő, mert otthon átböngészte a lapokat, amelyek címe és tartalma a korok változását követve szintén változott. Sőt, növekvő fizetése azt is lehetővé tette, hogy rádiót, később tévét vásárolt, és a készülékek nem álltak némán a hitvesi ágy éjjeli szekrényének tetején. Azonban sem az újságban, sem a rádióból, tévéből elhangzó hírek, képek nem váltottak ki belőle különösebb érzést. E mérsékelt, sőt inkább közömbösnek nevezhető magatartásból következett, hogy nem volt soha tagja semmiféle pártnak, szervezetnek, egyesületnek, sem a Horthy-korszakban, sem a világháború után. Legfeljebb az egyházzal tartott némi kapcsolatot, de csak a feleségére való tekintettel, aki viszont vallásos lélek volt. Túlzás lenne azonban állítani, hogy gyakran koptatta a templom küszöbét, ezért senkinek sem jutott eszébe, hogy presbiternek jelöljék vagy válasszák, viszont dicséretére legyen mondva, hasonlóan viszonyult a világi élvezetekhez, a korcsmákhoz, vendéglőkhöz is. Nem volt ugyan antialkoholista, de soha senki nem látta nyilvános helyen sörözés, kvaterkázás közben, soha nem húzott a primás vonójába pengős, sem forintos bankót. Még halkan sem játszott a fülébe kedvenc nótáját a banda, mert a felügyelőnek ilyen nem volt. Egyszer részt vett az unokatestvére lakodalmán, amely igazi falusi lagzi volt. Enni-innivaló bőven állt a vendégek rendelkezésére. A táncolókról és a cigányokról szakadt a verejték, rekedtre dalolták magukat, de ebben a hacacaréban csak a felügyelő ült színjőzanon az asztal mellett. Délután öt órától hajnali hatig legfeljebb két nagyfröccsöt fogyasztott. Méltán kiérdemelte

volna, hogy a felesége falvédőt hímezzen az ismert szöveggel: „Az én férjem csak a vizet issza: / Nem is sírom leányságom vissza”. – E mély tartalmú versike csak azért maradt el a konyha faláról, mert a felügyelő felesége nem foglalkozott hímzéssel. Időt agyonütendő a felügyelő néha, de csak vasárnap délután, szűk baráti körben kártyáztatott és csak ultit, filléres alapon. Mindig biztosra ment, nem kockáztatott, ennél fogva soha nem nyert, de nem is veszített jelentősebb összegeket.

Történelmünk nagy eseményei nyomtalanul múltak el a felügyelő fölött. A nyilasok nem keresték halálra haladó magatartása, a kommunisták nem üldözték jobboldali volta miatt. 1944 nyarán tudomásul vette az árupénztár forgalmának csökkenését, amely abból következett, hogy sok volt a katonai szállítás a MÁV vonalain. De az sem váltott ki benne különösebb felháborodást, hogy később a katonák helyett csendőrök nyüzsögtek az állomáson a kisváros zsidó lakosainak bevagonírozása végett. Ez a ténykedés az árupénztárt nem érintette, ilyen jellegű „szállítmányok” esetében nem kellett aláírni, pecsételni.

Az új világ a felügyelő életében csupán annyi változást hozott, hogy leszokott a dohányzásról. Eddig sem volt rabja a nikotinnak, hiszen a legolcsóbb cigarettát szívta, azt is kettétörve és szipkából, szigorúan meghatározott időközökben. A dohányzásról való lemondás nem valami önuralom eredménye volt, hanem egy gyógyszer szigorú rendben történő beszedése. A kúra sikerrel zárult, a szutykos fa szipka a tűzbe került, ettől kezdve a felügyelő lakását, az árupénztár levegőjét nem rontotta többé a cigarettafüst.

No persze más változást is történt a felügyelő életében. Pengő helyett forintban számolt, viszont a fémbélyegző, a szállítólevél ugyanaz maradt. A felügyelő zökkenőmentesen tért át a „feudálkapitalista–horthysta–fasiszta” rezsimből a „népi demokrácia” útjára, vagy hogy a szakmájánál maradjak: sínpályájára. A váltót nem ő kezelte és ennek állításába a maga részéről soha nem szólt bele. Nem lett élmunkás, nem éltette Sztálint és Rákosit, 1956-ban nem volt sem forradalmár, sem ellenforradalmár, változatlan nyugalommal ült szobácskájában, számolt, aláírt, pecsételt.

Lehetetlen, de felesleges is volna kinyomozni, hogy a felügyelő 41 esztendő alatt hány fuvarlevelet pecsételt le, az viszont kiszámítható, – jöllehet nem a tőle megszokott pontossággal – hogy nagyjából 11700 napot töltött a MÁV szolgálatában. Természetesen a hűség túlnyomó többsége mégis a feleségnek, a családnak jutott, végtére is a felügyelő csak nyolc órát tartózkodott az árupénztárban, a nap további részét szerettei körében töltötte. Már második évét töltötte a vasútnál, amikor megnősült. Felesége illő hozományt, bútorokat kapott, de ezek a négy évtized év alatt semmivel sem bővültek, legfeljebb a használat folytán koptak. Az ifjú feleség nem örökölte viszont anyjának pedánságát. Bérelt lakásuk két szobája olykor a rendezettség képét mutatta, de a konyhára ezt a legnagyobb jóindulattal sem lehetett elmondani. Fürdőszobájuk soha nem volt, tehát kád-kagyló sikálásával nem kellett időt tölteni a családnak. Elismerés illeti azonban a felügyelő feleségét, hogy a nem éppen bőséges fizetést úgy tudta beosztani, hogy ebből tellett kosztra, s ezen kívül két gyermekük és a maga számára tisztességes ruhákat tudott venni. A felügyelőnek 41 esztendő alatt ilyen gondjai nem voltak, egyenruhában járt, még az esküvői képen is ebben feszít.

„Hol a boldogság mostanában” – ismétli a kérdést híres költőnk egyik versének refrénjében. A felügyelő ezt nem kereste, mert ez a kivételes adomány végigkísérte életútját. Nem voltak különösebb igényei, nem érezte a siker jó ízét, a kudarc keserűségét, a szegyen pírját, nem lázongott és lázított, nem szitkozódott vagy káromkodott, egyszerűen

tudomásul vette a tényeket. Noha lett volna joga a tényért falhoz vágni, amikor a felesége kozmás levest, lötytyedt főzeléket, odaégett húst, desszertként keletlen pogácsát, laposra sikerült süteményt tálat elébe. A felügyelő szó nélkül elfogyasztotta az ebédet, vacsorát. Nem zsémbelt a konyha rendetlensége miatt, nem kuncsgorgott a tanácsnál, hogy lakásába fürdőszobát építsenek szép fal csempékkel. Soha nem fenyegette az a veszély, hogy mialatt ő az árupénztárban hűsége senki pecsétel, a felesége dévajságra adja magát. Kölcsonösen megbíztak egymásban, hiszen a felügyelő sem volt soha szoknyapecér. Boldogságot és örömet jelentettek a felügyelő számára a gyermekek, növekedésük, iskoláik, sikeres pályafutásuk. Jóval nyugdíjazása előtt lett többszörös nagypapa és később is élvezte az öregkor minden szépségét, békességét, ha egyáltalán ezt az állapotot még fokozni lehet.

Amint láttuk, az élet nem sok gondot okozott a felügyelőnek, de ő sem szállt perbe az élettel, tehát a halál ugyanígy bánt vele. Nem szenvedett, csendesén és szerényen halt meg. A körzeti orvos nem próbálta különféle injekciókkal kiszabadítani a halál karmaiból, nem végzett rajta bravúros műtétet klinikai professzor. Egyszerűen meghalt, a gyászjelentés szavait idézve: „Az Úr magához szólította”. Távolról sem illett volna a felügyelő halálára az anekdotabeli eset, amely szerint két barát találkozik egymással: – Mi a csuda, hát te még élsz, hiszen halálhíredet hallottam! – mondja a fiatalabb. – Igen, az Úr magához szólított, de én nem mentem! – válaszolja az idősebb. A felügyelő minden hercehurca nélkül ment, még a halálba is boldogan, és itt kezdődik a megdicsőülése.

Ebben azonban nem őt illeti az elismerés, nem őt kell szerénytelenséggel gyanúsítani vagy vádolni, mert a felügyelő a gyászjelentés szövegében magasztosult fel, vált nagygyá. Ezt a szöveget pedig nem ő fogalmazta. A hitelesség kedvéért idézem a gyászjelentés vonatkozó szakaszát: „N. N. ny. MÁV felügyelő. Élt 70 évet, ebből 39 évet boldog házasságban, 41 évet a MÁV hű szolgálatában. Tavaszra várva, boldogan hunyta le szemét örökre 19... febr. 25-én”.

A felügyelő tehát várta a tavaszt, ámbár erre semmi elfogadható okot nem látott. Nem kellett aggódnia a fagykárók miatt, mert gyümölcsöse, szőlője, de még egy talpalatnyi kertecskéje sem volt, ahol nyugdíjas korában elpepecselt volna. Méhészettel sem foglalkozott, így nem kellett tervet készítenie a májusi virágzást követő legeltetésről, akácos erdők felkutatásáról. A tavasz legfeljebb a fűtési szezon végét jelenthette számára, a szénhordás, salakozás megszűnését.

A felügyelő „boldogan hunyta le szemét”. Boldogan meghalni: ez valami kivételes eset. „Nemo ante mortem beatus” – senki sem boldog a halála előtt. Hérodotosz szerint Szolón, a nagy athéni államférfi mondotta ezeket a szavakat. Valóban, a legtöbb ember fél a haláltól és csak a hőstől, zseniktől maradhatott fenn ilyen valódi vagy képzelt kijelentés. „Boldogan halok meg – mondhatta a Nobel-díjas tudós –, mert az emberiség javát szolgáltam!” Sajnos, rejtély maradt számomra, hogy miért halt meg boldogan a felügyelő. Aligha okozhatott számára örömet, hogy a neve, bár halála után, de egyszer nyomtatásban és öles betűkkel megjelenik majd. Lehetséges, hogy mint mérsékelten vallásos lélek, hitt a mennyei boldogságban, a feltámadást követő örökéletben. Ismétlem azonban, a mélységes hit nem volt jellemző rá. Az bizonyos: a halála előtti percekben nem lehetett boldog, mert csak annyi ideje és ereje volt, hogy az ablakot kinyissa, és kiszóljon az udvaron teregető feleségének: – Erzs, gyere, nagyon rosszul érzem magam! – Mire az asszony beért a lakásba, a férjét már holtan találta.

A gyászjelentésben naggyá vált, megdicsőült felügyelő eltakarítása – mi tagadás – elég közönségesen történt. Két napig feküdt egyedül, az egész télen fűtetlen, tehát az áru-pénztárhoz képest cudarul hideg szobában, amíg a hullaszállítók érte jöttek. Éjjel egy 25-ös égő világította be a szobát, jóval gyengébb fénnel, mint az áru-pénztárt, mert az özvegy a villanyszámlára is gondolt. Nem öltöztették a díszegyenruhájába, nem ravalozták fel lángoló kandeláberekkel, gyertyákkal, ékes szemfedővel. A fájdalmas szívű gyászoló család elhamvasztotta a felügyelő hült tetemét, megtakarítva ezzel a koporsó és a sírhely árát.

Egy rokon lelkész temette az édesapja mellé, így még stólát sem kellett fizetniük.

Takács Béla írásművészete. Nyolcvan éve született Takács Béla (1930–1997) református lelkész, néprajzkutató, művészettörténész, a sárospataki, majd a debreceni református kollégiumi múzeum igazgatója. Munkásságának eredményei alapvetően tudományos és ismeretterjesztő könyvekben és tanulmányokban öltöttek testet, de olykor szépirodalmi igénnyel is írt. „Állomások” című novelláját a *Confessio* 1980/2. száma és a *Zempléni Múza* 2001/2. száma, „A kisézüst”-öt a *Confessio* 1983/2. száma közölte. Sajátos hangvételű, csehovi jellegű művek ezek, élményanyaguk az életből táplálkozik. Szerkesztőségünk a most közölt, eddig publikálatlan kispróza közlésével tiszteleg a szerző születésének évfordulója előtt, egyúttal folytatja sorozatát, amelyben már nem élő pataki tanárok és tudósok nyomtatásban eddig meg nem jelent munkáit adja közre. A novellát sajtó alá rendezte: Bolvári-Takács Gábor.

Sleep